

Срђан КАТИЋ*

Историјски институт
Београд

ВИШЕГРАД У ЗЕМЉИ ПАВЛОВИЋА И РАНОМ ПЕРИОДУ ОСМАНСКЕ ВЛАСТИ**

Анстракт: У раду је представљен развој средњовековног града од пограничног утврђења и караванске станице до важног привредног, административног и судског средишта. Анализом извора и рекогносцирањем терена утврђено је да је у Вишеграду, поред дворца, тј. Горњег града, био утврђен и Доњи град, што умногоме мења представу о самом насељу, животу његових житеља, као и о настанку имена Вишеград. На основу османских извора приказани су: војна посада, урбанистичке промене и подела на махале, као и верска структура и динамика становништва. Пажња је посвећена и привредним активностима, посебно масовном узгоју винове лозе.

Кључне речи: вилајет земље Павловића, Вишеградска нахија, вишеградско утврђење, вишеградски манастир Пречисте, цамија Бајазита II, виноградарство

Abstract: The paper elucidates the development of a medieval city from a border fortification and caravan station to an important economic, administrative and judicial seat. Through the analysis of sources and field survey, it is ascertained that in addition to the palace, i.e. the Upper Town, the Lower Town in Višegrad was also fortified, which largely changes the notion about the settlement, life of its inhabitants and the origin of the name Višegrad. Based on Ottoman sources, the military garrison, urban changes and division into *mahallas*, and the religious structure and dynamics of the population are shown. A focus is also placed on economic activities, particularly mass viticulture.

Keywords: *vilayet* of the land of Pavlovićs, Višegrad nahiye, Višegrad fortification, Višegrad monastery of the Most Pure Theotokos, mosque of Bayezid II, viticulture

Вишеград се налази у источној Босни, на ушћу Рзава у Дрину. Град је чувен по мосту великог везира Мехмед-паше Соколовића, који се убраја у најмонументалнија дела османске архитектуре, као и по литерарном делу нобеловца Иве Андрића.

---

* srdjan.katic@iib.ac.rs

** Рад је настао као део пројекта Одељења за историју Андрићевог института у Вишеграду.

О прошлости Вишеграда доскора су били познати само штури подаци из енциклопедија и лексикона.¹ Тек 2016. године, турска историчарка Хатице Оруч објавила је чланак о Вишеграду, који је заснован на османским катастарским пописима из друге половине 15. и из 16. века.² Због фактографског начина излагања и изостављања важних тема и извора, тај рад представља само полазну основу за даља истраживања.³

У историографији заснованој на дубровачким изворима постоје бројни помени Вишеграда.⁴ Они појединачно немају већи значај јер се односе само на делатност дубровачких трговаца, али када се хронолошки групишу, могу да пруже важне податке о присуству Дубровчана у Вишеграду, о учесталости и застојима караванског саобраћаја и сл. Корисни подаци о Вишеграду могу се пронаћи и у путописима, на старим картама и гравирима.

Вишеград је настао у Босанској краљевини у Земљи Павловића, која је тако названа по кнезу Павлу Раденовићу (? –1415). Успон кнеза Павла почео је након смрти краља Твртка I 1391. године. Кнез Павле је знатно проширио породичне поседе у Врх Босни и Прачи. Ојачао је и изградио низ утврђења, па је поред престоног града Борача, имао јака упоришта као што су Ходидјед, Павловац (Прача) Бродар, Хртар и Добрун. Припојио је и рудник Олово, као и пределе источно од Дрине – епископско седиште Бању (Прибојску) и велики део Старог Влаха. У

¹ Међу лексикографским радовима најсадржајнија је одредница: Владета Петровић, „Вишеград”, у: *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, ур. Синиша Мишић, Београд 2010, 73–74 (са пратећом литературом).

² Haticce Oruç, „The city of Višegrad based on fifteenth and sixteenth century Tahrir defters”, у: *State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule*, Belgrade 2017, 191–204.

³ Тако, на пример, у раду није коришћен један од четири опширна пописа Вишеграда, који је настао између 1580. и 1585. године. *Vaşbakanlık Osmanlı Arşivi* (даље ВОА), *Maliyeden müdevver defterleri* (даље МАД) 407, s. 4–6). Наведени дефтер није датиран, а временски оквир смо одредили на основу помена османских званичника, износа дажбина и имена пореских обвезника. Срђан Катић, Дејан Булић, „Старовлашке нахије Бобољ и Остатија (15–18. век)”, *Историјски часопис* 70 (2021) 215.

⁴ Константин Јиречек, „Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем вијеку”, у: *Зборник Константина Јиречека* I, 300; Михајло Динић, „Дубровачка средњовековна караванска трговина”, *Југословенски историски часопис* 3, 1–4 (1937) 121, 126–127, 130, 137; Десанка Ковачевић-Којић, *Градска насеља средњовековне босанске државе*, Сарајево 1978, 99–100, 106–109, 135, 136, 168, 172, 176; Момчило Спремић, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994, 334; Андрија Веселиновић, *Држава српских деспота*, Београд 2006, 132, 334, 704–705, 748; Esad Kurtović – Almir Peco, *Diversa Notariae 1370–1529, Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne* 1–3, Sarajevo 2021, 229, 232, 236, 237, 272, 813, 826, 885, 902.

време расапа породице Санковић због покушаја да Жупу Конавле продају Дубровчанима, краљ и Сабор овластили су војводу Влатка Вуковића и кнеза Павла Раденовића да казне Санковиће, након чега је кнезу Павлу припало пола Жупе Конавле, као и већи део Жупе Требиње. Павле је постао толико утицајан да је учествовао у постављењима и смењивањима босанских краљева, све док 1415. године није убијен у завери.⁵

Павлово убиство није обезглавило Павловиће. Његови синови, војвода Петар и кнез Радослав, затражили су помоћ од султана и уз помоћ османских трупа кренули су у рат против главних завереника – војводе Сандаља Хранића и Косача. Павловићи су били успешни у рату, све док Османлије нису промениле страну 1420. године, када у сукобу с њима гине војвода Петар. Његов наследник, млађи брат војвода Радослав (1420–1441), био је свестан угрожености Земље Павловића, па је окончао рат ородивши се с Косачама, а једна од мера заштите породичних поседа била је и изградња вишеградског утврђења.

Вишеградски двораци подигнут је изнад десне обале Дрине, надомак ушћа Рзава, на врху брда које данас носи назив Павловина. Изградња је завршена пре 1427. године, из које датира засад најстарији познати помен Вишеграда.⁶ О изгледу дворца сведочи гравира хабзбуршког дипломате Бенедикта Курипеша, који је као члан царског посланства, 17. септембра 1530. године, из Рогатице стигао у Вишеград. Курипеша је тада у свом путном дневнику забележио: „Прешавши Дрину дођосмо у лијепо изидан каравансарај, изван трговишта које се зове Вишеград”.⁷ Он очито није посетио сам град, али је био у прилици да га добро осмотри с узвишења изнад каравансараја на десној обали Рзава, и да га наслика (сл. 1).

⁵ О властелинској породици и Земљи Павловића видети опширније у: *Зборник радова са научног скупа Земље Павловића, средњи вијек и период турске владавине*, Бања Лука–Српско Сарајево 2003.

⁶ У њему је забележено да се Радивоје Микојевић из Подвишеграда (подграђе Вишеграда), 30. октобра 1427, у Попчу задужио 43 дуката код дубровачког сукнара Петра Пантеле. Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља*, 99. Као најстарији помен Вишеграда, у историографији су навођени различити датуми, и то: 1407, 1422, 1427, 1433. и 1449. година, па је тој теми Есад Куртовић посветио посебан рад. Esad Kurtović, „Prvi spomeni Višegrada i Kuknja u srednjem vijeku”, *Radovi (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*. Filozofski fakultet u Sarajevu 4 (2016) 99–106. Куртовић је убедљиво доказао да су наводи који се односе на 1407. и 1422. годину научно неутемељени, те да је најстарији помен Вишеграда из 1427. године.

⁷ Benedikt Kuripešić, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju*, (prevod i komentari Đorđe Pejanović), Sarajevo 1950, 25: isti, *Itinerarium der Gesandtschaft Königh Ferdinand I. Von Ungarn nach Konstantinopel 1530*, (S. M. Džaja, J. Džambo), Bochum 1983, 26–27.

Сл. 1 – Курпешкићева гравира Вишеграда

На реци која је у првом плану написао је Дрина, па би на први поглед могло да се закључи да је приказ града начињено с леве обале Дрине. Према конфигурацији терена, положају каравансараја и дрвеном мосту с три лука, јасно је, међутим, да се ради о Рзаву. Може се претпоставити да је Курпешкић написао Дрина јер је ту ушће Рзава у Дрину, или је због упоредног тока двеју река закључио да је Рзав крак Дрине. Курпешкићева гравира, урађена више од века после изградње дворца, показује да, по свему судећи, није дограђиван после османског заузимања, већ је задржао првобитни, средњовековни изглед.

Дворац на врху брда, односно вишеградски Горњи град, имао је издужену основу са две кружне куле на рубовима. Када се гравира погледа детаљније, може се уочити да су куле изнад приземног имале још три нивоа, као и да су биле повезане круништем са покривеном опходном стазом, с једне, и бедемском оградом с друге стране дворца (сл. 2).

Наткривено круниште било је знатно више од бедема, па се на гравирани види његов горњи део с дрвеном конструкцијом. Приближан изглед куле с наткривеним круништем с унутрашње и спољашње стране дворца приказан је на сликама 3 и 4.

Сл. 2 – Вишеградски дворца

Сл. 3 и 4 – Претпостављени изглед с унутрашње и спољашње стране⁸

Вишеградско утврђење коришћено је вековима, све до 1838. године када је из њега повучена посада.⁹ Куле и бедеми су тада разрушени, па се сада на врху Павловине једва могу уочити остаци некадашње грађевине.

Од фортификација из времена Павловића, у Вишеграду је очувана само кружна кула у подножју брда испод дворца. Изграђена је на стени изнад Дрине и у народу је позната као кула Краљевића Марка, односно „Маркова кула”. Ђ. Стратимировић је 1891. године обишао „Маркову кулу”, коју је фотографисао и премерио. Навео је да има пречник 7,5 x 8 метара и дебљину зидова од 190 центиметара. Кула је тада била очувана до висине од преко осам метара, до нивоа одакле је првобитно почињао следећи спрат, на којем је био улаз (сл. 5). Поред куле били су видљиви остаци бедемског зида, који је водио у правцу замка.¹⁰ Према Стратимировићу:

⁸ Кула повезана наткривеним круништем у тврђави Каркасон у Француској. Фото-збирка аутора.

⁹ Hamdija Kreševljaković, „Stari bosanski gradovi”, *Naše starine* 1 (1953) 12.

¹⁰ Ђорђе Стратимировић, „Маркова кула у Вишеграду”, *Гласник Земаљског музеја у БИХ* 3 (1891) 283.

„намјена куле била је – кано опће при сличним градовима средњега вијека – да мотри на ријеку.”¹¹

Сл. 5 – „Маркова кула” 1891.

Сл. 6 – Брдо Павловина и „Маркова кула”
– савремени снимак

Подаци из Стратимировићевог чланка често су навођени у историографији, али ни у једном раду није постављено питање стварне улоге „Маркове куле” и њене повезаности с дворцем, који су, како ће се испоставити, кључни за разумевање вишеградских фортификација, улоге подграђа, па и питања порекла назива Вишеград.¹²

„Маркова кула” сигурно није изграђена да би се с ње вршио надзор над Дрином јер се налазила у клисури, у којој је река брза и дубока, па ту скела није могла да саобраћа, нити је било пута који би повезивала. Вишеградски речни прелаз – брод, био је око 1 км низводно од куле, код ушћа Рзава, где је корито Дрине широко, а ток реке успорен. Иако подигнута надомак Дрине, није имала ни улогу „водене куле”, која снабдева утврђење водом, јер је изграђена на масивној стени, на стрмини брда, неколико десетина метара од реке (сл. 6).

„Маркова кула” није била ни самосталан војни објекат јер је бедемом, који је пратио стрмовит терен, била повезана с утврђењем на брду. Тај

¹¹ Исто, 283–284; Марко Поповић, „Утврђења земље Павловића”, у: *Зборник радова са научног скупа Земље Павловића, средњи вијек и период турске владавине*, Бања Лука–Српско Сарајево 2003, 97–98.

¹² Археолог Марко Поповић (*Утврђења земље Павловића*, 97–98), вероватно наш најбољи познавалац структуре средњовековних градова, такође није разматрао ова питања.

бедем представљао је само једну утврђену страну простора који је опасивао. Бедем се од „Маркове куле” морао настављати низ Дрину, дуж Подграђа Вишеграда. Да је Подграђе било утврђено, указују и округле куле, попут „Маркове”, које су приказане на Курипешиневој гравирани (сл. 7). Временом су куле и бедеми разграђени, док је „Маркова кула” једино опстала захваљујући неприступачном положају на стени.

Сл. 7 – Детаљ гравире

Утврђено подграђе Вишеграда се највероватније простирало до подножја брда на којем је био дворцац, односно до дела града који се данас зове Мегдан, а некада је служио као пазарни трг, вежбалиште и уопште као место јавних окупљања.

Сазнање да је подграђе Вишеграда било утврђено омогућава да се тачно утврди порекло имена Вишеград. У средњем веку термин град значио је утврђење, па је у Вишеграду утврђење на врху брда представљало Горњи, а утврђено подграђе – Доњи град, како се у народу и сада називају остаци старог Вишеграда. Тако се може закључити да назив Вишеград није

настао у опозицији према неком другом граду низводно на Дрини, како се сматра у историографији,¹³ већ у опозицији према вишеградском Доњем граду (подграђу), као и да има значење мањег унутрашњег утврђења, подигнутог на највишем узвишењу, као последње упориште бранитеља.

О Вишеграду у Земљи Павловића сачувано је мало података. Они сведоче да су главни представници власти у граду били заповедник дворца – кастелан и локални кнез који је био задужен за управне и судске послове.¹⁴ На основу њих се може закључити и да Вишеград није представљао само погранично

¹³ Називу Вишеград академик Александар Лома посветио је веома садржајан и користан рад. У њему су наведени бројни примери који потврђују да је назив Вишеград био синоним за акропол. Лома је, међутим, подразумевао да је подграђе Вишеграда било отворено, па је покушао да низводно на Дрини пронађе тврђаву – град, која би била у опозицији према Вишеграду. Александар Лома, „О имену Вишеград”, у: *Зборник радова са научног скупа Земље Павловића, средњи вијек и период турске владавине*, Бања Лука–Српско Сарајево 2003, 529–540.

¹⁴ У дубровачким изворима вишеградски кнез се помиње 1442. и 1449. године. Desanka Kovačević-Kojić, „О knezovima u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne”, *Radovi Filozofskog fakulteta VI* (Sarajevo 1971) 336.

утврђење Павловића према Земљи Косача, турском Скопском крајишту и Деспотовини, већ је временом постао и значајно привредно средиште. Још тридесетих година 15. века, град се помиње као важна караванска станица, која је поред коначења служила и за претовар робе из каравана који су саобраћали до Вишеграда и од њега.¹⁵ Као последица све већег караванског промета, повећавао се и обим пословања на вишеградском тргу. Све то је утицало на досељавање бројних предузетника, међу којима се помиње неколико дубровачких,¹⁶ па чак и италијанских трговаца.¹⁷

Током прве две деценије од оснивања, Вишеград није био војно угрожен. Постао је поприште борби тек у рату вођеном између босанског краља Стефана Томаша и деспота Ђурђа Бранковића, чији је повод било краљево заузимање Сребрнице 1446. године. У одсудној бици, септембра 1448, деспотова војска је извојевала победу. Деспотовини је враћена Сребрница, а припојен јој је и Вишеград с околином.¹⁸

Сведочанстава о Вишеграду под влашћу Деспотовине скоро да и нема. У историографији се само наводи податак да је деспот Ђурађ у Вишеграду увео царину, што је изазвало жалбе дубровачких трговаца. Спор је убрзо решен и већ наредне, 1449. године, вишеградски кнез је обавестио дубровачку владу да су трговци добили привилегије.¹⁹ Иако нема конкретних података, извесно је да је Вишеград наставио да се развија и у Деспотовини. На то указује статус града после османског освајања, када је управо Вишеград изабран да буде средиште вилајета који је обухватао некадашњу Земљу Павловића.

Падом Деспотовине 1459. године, Вишеград с околином припао је Скопско – босанском крајишту и већ 1462. године у њему се помиње кадија.²⁰

¹⁵ Краткотрајни застоји у караванском саобраћају настајали су због сукоба обласних господара и страха од турских напада. У тим ситуацијама, поносници – крамари, који су припремали и обезбеђивали караване и јамчили за натоварену робу, одбијали су да преузму ризик за транспорт робе до Вишеграда. Такви случајеви су забележени 1433. и 1436. године. Исто, 165, 202.

¹⁶ О боравку Дубровчана сведоче и њихови међусобни спорови у Вишеграду, за које је дубровачка влада формирала судске комисије – конзулате, 1440 – два и 1454 – један. Михајло Динић, *За историју рударства у средњовековној Србији и Босни 1*, Београд 1955, 53; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 690, 704–705.

¹⁷ У Вишеграду је извесно време боравио магистар Јаков из Фераре, који је са синовима Јеронимом и Онофријем развио послове у рудницама и трговима у Подрињу. Д. Ковачевић-Којић, *Градска насеља*, 233; Момчило Спремић, „Јадар у средњем веку”, у: *Јадар у прошлости од праисторије до 1914. године*, Лозница 1985, 49; исти, *Деспот Ђурађ*, 748.

¹⁸ Љубомир Стојановић, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци 1927, 235–236; М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 334.

¹⁹ М. Спремић, *Деспот Ђурађ*, 334.

²⁰ Nazim Šabanović, *Bosanski pašaluk*, Sarajevo 1982, 37.

После османског освајања Босанског краљевства, наредне 1463. године, и погибије последњих Павловића, Вишеград, као и остали поседи Павловића, постају део новооснованог Босанског санџака. Некадашња Земља Павловића претворена је у Вилајет Павлове земље (*Pavl İli*), са Вишеградом као седиштем (*nefs*) вилајета.²¹ Истовремено, Вишеград је био и седиште кадилука који је обухватао чак два вилајета – Земљу Павловића и Земљу Ковачевића.²²

Вилајет Земље Павловића био је подељен на ниже административне јединице – нахије. Већина нахија задржала је некадашња имена жупа: Вишеград, Добрун, Хртар, Бродар, Волујак, Студена, Гласинац и Олово (Оловци), док је уз Прачу додат и нови турски назив Чаталца, а уз Борач или Рогатицу – Челеби Пазар. Поред наведених, створене су и две мање нахије: Мокро и *Voğazi Yumru* (Пале).²³

По успостављању османске власти, вишеградски двораци добио је нову војну посаду од свега двадесетак тврђавских чувара – мустахфиза, који су били муслимани. У посади су били: заповедник – дидар, његов заменик – ђеџаја, заповедник капијске страже – капиџија, буљубаша, тоџија, имам и још 14 војника. Имам је обављао верску службу у месциду, који је највероватније настао претварањем капеле, која се, као и у многим утврђењима, налазила у једној од кула.²⁴ Вишеградска војна посада се у првим деценијама османске власти издржавала приходима убираним са 12 до 14 појединачних и колективних тимара, којима је припадало тридесетак села из околине Вишеграда.²⁵ Посадници су, према пописима из друге половине 15 века, били пореклом из Видина, Софије, Знепоља, Скопља, Трепче, Звечана и других места.²⁶

²¹ Назив вилајет у 15. веку коришћен је за мању административну област у оквиру санџака или крајишта. Тако је у Босанском санџаку било шест вилајета, од којих су четири носили назив Земље из предосманског периода.

²² Ahmed Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Mostar 2008, 73; Н. Šabanović, *Bosanski pašaluk*, 41; Милан Васић, „Земља Павловића у свјетлу турских извора”, у: *Зборник радова са научног скупа Земље Павловића, средњи вијек и период турске владавине*, Бања Лука–Српско Сарајево 2003, 306.

²³ М. Васић, „Земља Павловића”, 307.

²⁴ Александар Дероко, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950, 83; Мирјана Живојиновић, *Светогорске келије и пиргови у средњем веку*, Београд 1972, 100–118; Срђан Катић, „Исламски верски објекти у Смедеревској тврђави у првим годинама османске власти”, у: *Свет средњовековних утврђења, градова и манастира. Омаж Марку Поповићу*, ур. Вујадин Иванишевић, Весна Бикић, Иван Бугарски, Београд 2021, 75–76.

²⁵ А. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69*, 218–222; BOA, Tapu Tahrir Defterleri (даље TD) TD 18, s. 199–202; TD 24, s. 889–902.

²⁶ Исто.

Војници у утврђењима у унутрашњости, која нису имала већи стратешки значај, већином су остајали у њима до краја војничке службе, да би се потом настанили у истом граду или на раније стеченим поседима у околини. Тако се од посадника вишеградског утврђења који су служили 1489. године, за шесторицу може утврдити да су у граду боравили дуже од две деценије. Остали посадници су, у међувремену, добили замене, најчешће услед природне смрти, док је у једном случају наведено утапање у реци. Неке од њих заменили су синови, који су наследили очев тимар.²⁷ Османској држави је одговарало да се у новоосвојеним хришћанским областима муслимански војници вежу за земљу и ту укорене, па су некима од њих, уместо повишица, додељивани земљишни поседи у околини.²⁸

У подграђу Вишеграда била је настањена и неколицина османских службеника, попут војно-административног управника Вишеграда и околине – субаше, кадије вилајета Павловића и Ковачевића, заповедника војнука – сераскера и черибаше, тржног надзорника – мухтесиба и њихових подређених. Они се у пописима не наводе међу осталим становницима јер су већином били убележени као тимарници или су били на платном списку закупа државних прихода – муката.

После османског освајања, уживаоцима зеамета Вишеград додељена су тзв. хаса (*hassa*) имања – поседи дати на личну употребу, који су се налазили у близини вишеградског замка и његовог утврђеног подграђа. Реч је о пољима : Душци, Кнежина, Гарча и Славић, виноградима у Бабином Потоку и Вељем Лугу и риболовишту на Рзаву.²⁹ Хаса поља Душци и Кнежина данас су насељена места Душће и Бан Поље, која се налазе испод вишеградског утврђења и простиру узводно уз Дрину. Хаса поље Гарча сада је новоизграђени део Вишеграда низводно од утврђења, док се према конфигурацији терена, за поље Славић може претпоставити да је то био стари назив Косова Поља, које се простире од Гарче све до ушћа речице Бања у Дрину. Хаса виногради налазили су се у данашњим насељима Бабин Поток и Вељи Луг, на падинама брегова која се спуштају

²⁷ Исто. Слично је било и у наредном периоду, па се тако по ретком имену и патрониму може утврдити да је извесни Сати, син Јахшија, извесно био у посади 1485, 1489. и 1516. године. А. Аличић, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/1469*, 218–222; TD 18, s. 200; TD 24, s. 899; TD 56, s. 251.

²⁸ Тако су, на пример, 1468/1469. године тројици посадника додељени виногради у селу Вељи Луг код Вишеграда. А. Аличић, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69*, 220–221. За два винограда наведена је величина од 35 и 15 мотика, што је око 2,8, односно 1,2 хектара. О мотики. Старој мери за површину видети у: Милан Влајинац, *Речник наших старих мера – у току векова* III, Београд 1968, 632–638.

²⁹ А. Аличић, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69*, 73; TD 18 s. 107; TD 24 s. 523; TD 56 s. 30.

до Гарче и Косова Поља, док је хаса риболовиште на Рзаву обухватало доњи ток реке до ушћа у Дрину.³⁰

На основу положаја наведених хаса поседа може се претпоставити да се некадашњи атар града простирао дуж десне обале Дрине, од места на којем је подигнута вишеградска хидроцентрала до ушћа Бање, што је простор који се може сагледати с врха Павловине.

После проглашења Вишеграда за средиште вилајета и кадилука 1463. године, почела је градња објеката за потребе државних службеника, као и већих коначишта и стоваришта за смештај каравана. Како је то наведено у једном каснијем извору, због тога је део становника расељен из града на већ поменуто, оближње хаса поље Гарча.³¹ Да ли су они расељени из утврђеног подграђа или дела града од Мегдана ка ушћу Рзава у Дрину, који је насељаван у првим деценијама османске власти, тешко је утврдити, тек извесно је да је већ 1468/1469. заједно с Вишеградом уписано новоформирано село Гарча.³²

У раном периоду османске власти, у Вишеграду је убедљиво највећи изграђени објекат био каравансарај, који је подигнут ван града на десној обали Рзава. На Курипешиневој гравирани приказан је као велики утврђени објекат, налик бројним каравансарајима подизаним широм Османског царства (сл. 1).

Вишеградско подграђе, или варош како су га Турци звали, било је настањено скоро искључиво хришћанима. Године 1468/1469 уписано је 158 домова и 30 одраслих неожењених хришћана, док цивилног муслиманског становништва није било.³³ У наредном периоду град више није био војно угрожен, што је утицало на насељавање и ван утврђеног подграђа – у вароши. Тако је 1485. године уследила подела вароши на две махале – Горњу варош (164 хришћанска домаћинства и девет неожењених), која се у потпуности или највећим делом налазила у утврђеном делу, и знатно мању Доњу варош (21 хришћанско домаћинство и два неожењена), која се простирала ниже Мегдана ка ушћу Рзава у Дрину.³⁴

³⁰ Риболовиште на Рзаву се, према пописима, простирало од Скендерове воденице до ушћа Рзава у Дрину. У дефтеру насталом у првој половини осамдесетих година 16. века наведено је да је та воденица припадала Скендер-паши. TD 157, s. 159; MAD 407, s. 6.

³¹ То је забележено у најстарије сачуваном опширном попису Вишеграда из 1489. године (TD 24, s. 523). Х. Оруч је на основу поменуте белешке закључила да је дугогодишњи субаша вилајета Земље Павловића, Мехмед-бег, син чувеног крајишника Иса-бега, оснивач вароши Вишеград. Х. Оруч је очито пренебрегла чињеницу да је Вишеград имао развијено подграђе и трг у предосманском периоду. Н. Огуц, *The city of Višegrad*, 194.

³² Тада је у Гарчи уписано девет домова и два неожењена мушкарца, па се део расељених можда и даље водио међу становницима Вишеграда. А. Алић, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69*, 73.

³³ Исто.

³⁴ TD 18, s. 107.

У истом попису први пут се као становници вароши јављају цивили муслимани са три куће у Горњој и девет у Доњој вароши.³⁵ Према поименичном попису састављеном 1489. године, види се да су сви муслимани били преобраћеници, који су потицали из локалне заједнице, о чему сведоче имена њихових очева хришћана. На основу неколико ретких патронима могу се утврдити породичне везе. Тако је извесни Јованиш имао синове Станца, Милшу и Мустафу, Прибисал синове Вукашина и Ширмерда, Радман Вукмира и Мехмеда, Цар, Пеју и Исмаила, док су синови неименованог ковача били Вук и Ахмед.³⁶ У раном периоду османске власти у ислам се најчешће прелазило у породицама са више синова. Међу њима су један и ређе два сина постајали муслимани, док су остали синови и отац остајали у вери предака.

Табела 1: *Порески обвезници вишеградске вароши 1468/1469, 1485, 1489, 1516. и 1530*³⁷

год.	махале	хришћани				муслимани		
		куће	неожењ.	баштине	удове	куће	неожењ.	баштине
1468.	–	158	30	–	–	–	–	–
1485.	Горња варош	164	9	–	–	3	–	–
	Доња варош	21	2	–	–	9	–	–
	УКУПНО	185	11	–	–	12	–	–
1489.	Горња варош	155 ³⁸	16	2	–	4	3	–
	Доња варош	16	4	–	1	10	4	–
	УКУПНО	171	20	2	1	14	7	–
1516.	Горња варош	118	–	18	3	11	–	–
	Рашко с. Радивоја	28	–	–	–	–	–	–
	Џамија	–	–	–	–	14	–	2
	УКУПНО	146	–	18	3	25	–	2
1530.	Горња варош	92	–	11½	–	8	–	1½ ³⁹
	Рашко с. Радивоја	12	–	4	–	–	–	–
	Џамија	–	–	1	–	16	–	1
	УКУПНО	104	–	16½	–	24	–	2½

³⁵ Исто.

³⁶ TD 24, s. 521–523.

³⁷ А. Aličić, *Sumarni popis sandžaka Bosna iz 1468/69*, 73; TD 18, s. 107; TD 24, s. 521–523; TD 56, s. 30; TD 157, s. 156–159; Н. Оруџ, *The city of Višegrad*, 194–197.

³⁸ Писар је погрешно навео укупан број хришћанских кућа (151) и њега наводи Х. Оруџ (*The city of Višegrad*, 196). У дефтеру су, међутим, уписана 164 домаћина, од којих је за девет наведено да су побегли, па их је укупно било 155. TD 24, s. 521–522. У препису дефтера сачињеном после неколико година њихова имена су изостављена са списка, што значи да су трајно напустили Вишеград. TD 974, s. 65.

³⁹ Међу муслиманима Горње вароши уписана је баштина Живка, која је потом припала писару Хусејину, да би у време пописа била у заједничком власништву становника вароши, па је на табели подељена између муслимана и хришћана. TD 24, s. 522.

На стварање нових махала у Вишеграду утицала је изградња џамије посвећене султану Бајазиту II (1481–1512). Џамија је подигнута у махали Доња варош, на левој обали Рзава, у периоду између пописа из 1489. и султанове смрти 1512. године.⁴⁰ Тако су већ од 1516. године писари, уместо мешовите махале Доња варош, бележили две нове махале: муслиманску махалу Џамије, са 14, и хришћанску махалу Рашка сина Радивоја, са 28 домова. Махала Горња варош је и тада била убедљиво највећа вишеградска махала, са 121 хришћанском (три удовичке) и 11 муслиманских кућа.⁴¹ Стварање нових махала није значило физичко, већ само административно одвајање, пошто су хришћани и муслимани, као и раније, настављали да живе измешано. Подела вишеградске вароши на три поменуте махале од тада више није мењана и наводи се у свим наредним пописима.⁴²

На табели је уочљиво да се од осамдесетих година 15. века до 1530. године број становника Вишеграда смањило за трећину. То је посебно приметно крајем поменутог периода, када се због куге и економске кризе која је уследила осетно смањило становништво бројних балканских градова. Број хришћана се смањивао због прелазака у ислам, што у реченом периоду још увек није била масовна појава, као и услед одсељавања. Тако је, на пример, 1489. у Горњој вароши уписано девет хришћана, с белешком да су побегли а да није наведен разлог њиховог бега.⁴³ Иако би прва асоцијација на „бекство” била одлазак на територију

⁴⁰ Исто; TD 56, s. 30. За одржавање цареве џамије била су задужена оближња села преко Дрине: Туста Међ и Црни Врх и неубицирано село Биљиска. Њихови становници су због те обавезе били ослобођени обичајних и ванредних работа. *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. II, obradila Snježana Buzov, priredila Lejla Gazić, Sarajevo 2000, 515–518.

⁴¹ TD 56, s. 30.

⁴² TD 157, s. 156–159; MAD 407, s. 4–6; *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. II, 515–518. Важно је напоменути да су у харачким пописима хришћани Вишеграда такође пописивани по махалама, али су оне биле устројене на другачији начин. Харачких махала је било је више, називане су према угледним члановима хришћанске заједнице и сачињавали су их грађани међусобно повезани јемством. Тако је, према харачком попису из 1509. године, Вишеград био подељен на осам махала: Цветко, син Божидача, са 12 харачких обвезника; Павко касапин са 21; Радоје, син Вукића, са осам; Иван, син Радешина, са 16; Владислав Добронић са 11; Радосав са 10; Радан, син Миљића, са 14 и Велашин са 22. То је укупно 114 обвезника харача, што значи да је у то време у Вишеграду неколико десетина хришћана било ослобођено плаћања личних дажбина. MAD 15178, s. 30–32.

⁴³ TD 24, s. 522. Они се нису вратили у Вишеград, с обзиром на то да су у препису поменутог дефтера, сачињеном у наредних неколико година, уклоњени са списка. TD 974, s. 64–65.

Угарске или Млетачке републике, много је вероватније да се радило о непријављеним унутрашњим миграцијама. На то указује и историографији непознати поименични харачки дефтер вилајета Павловића и Ковачевића из 1509. године, који на последњим странама садржи списак хришћана „одбеглих” из поменутих вилајета у санцаке Зворник и Вучитрн, због чега су били ван обрачуна.⁴⁴

У вароши је било настањено још хришћана који нису бележени по махалама. Тако је, на пример, неколико домаћинстава из вароши, задужених за одржавање државног амбара у тврђави било уписано заједно с војном посадом.⁴⁵ Вероватно је било и припадника хришћанских војничких редова, који су посебно пописивани, као и дубровачких трговаца, чији је статус био уређен посебним трговачким уговорима. Међу „неубележене” могу се убројати и монаси вишеградског манастира Пречисте.

Остаци манастира Пречисте нису сачувани, а познато је само да се налазио негде у близини вароши. У османским пописима и историјским изворима уопште, манастир је први пут поменут 1530. године, када је наведено да су монаси ослобођени личних пореза харача и спенце и да са осталим становницима обједињено плаћају дажбине на пољопривредне производе и ширу.⁴⁶ То је и разлог због којег монаси нису поименично бележени у том, као ни у ранијим пописима. У опширном дефтеру из 1489. године уписан је извесни Радич, син калуђера, а у харачком попису из 1509. године баштина Радича калуђера, тада у поседу његовог сина Радоја,⁴⁷ што указује на то да је у манастиру постојало братство и у најранијем периоду османске власти. Уочљиво је да у то време међу становницима Вишеграда нема попова,⁴⁸ што посредно такође указује на постајање манастирског братства, односно јеромонаха који су, уместо њих, обављали верску службу. По свему судећи, црква манастира Пречисте била је једина хришћанска богомоља у Вишеграду. Манастир посвећен Богородици извесно потиче из средњег века, али је тешко утврдити да ли је изграђен када и Вишеград или је ту постојао одраније.

У Вишеграду као важном транзитном и трговачком средишту велики државни приходи потицали су од скеларине. Вишеградска скела била је најпрометнија на Дрини⁴⁹ и број каравана и путника на њој стално се увећавао, па је тако 1489. године приход износио 5.000 акчи, да би после нешто више

⁴⁴ MAD 15178, s. 133–138.

⁴⁵ TD 18, s. 200; TD 24, s. 900.

⁴⁶ TD 157, s. 159; H. Oruç, *The City of Višegrad*, 198–199.

⁴⁷ TD 24, s. 522; MAD 15178, s. 30.

⁴⁸ Исто, 521–523.

⁴⁹ TD 16, s. 522; TD 24, s. 944.

од четири деценије био чак 17.000 акчи.⁵⁰ На скели су били запослени управник – емин, писар, тзв. бројачи терета, веслачи и помоћно особље.

Вишеградски пазар имао је значајан промет, па је 1489. године приход од тржне царине и такси износио 4.000 акчи.⁵¹ Вакуфски приходи из Вишеграда у раном периоду османске власти нису познати, па тиме ни зарада остваривана у каравансарају. Извесно је да се на десетине становника Вишеграда и околних села бавило опслуживањем каравана и путника који су у њему коначили, од чувара, коњушара, поткивача, самарџија, седлара, куvara, разних послужитеља, до оних који су се старали о набавци хране, вина, зоби и других потрепштина. У Вишеграду су често претоваривани каравани, па се део његових становника бавио припремањем, вођењем и обезбеђивањем каравана. Узгој коња и разних товарних животиња морао је бити веома заступљен, али се о њему мало зна. Ту делатност, као ни узгој крупне стоке, османске власти нису опорезивале, па се ретки помени, углавном, односе на продају товарних животиња Дубровчанима.⁵² Пољопривреда и узгој ситне стоке углавном су били намењени потребама локалног становништва, док је храна за путнике и товарне животиње обезбеђивана из околних села.

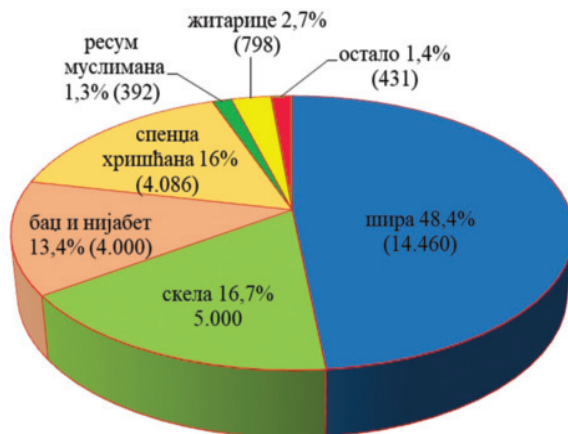
У Вишеграду су убедљиво највећи приходи потицали од виноградарства, иако сада у околини града и целом Подрињу нема винограда, као ни сећања да се ту некада гајила лоза. Вредност опорезиване шире, тј. мошта, 1489. године била је приближна збиру свих осталих прихода Вишеграда, и то од веома прометне скеле на Дрини, тржне царине (бац) и тржних такси (нијабет) на вишеградском пазару, личних пореза хришћана и муслимана, свих житарица и разних ситних дажбина (графикон 1).⁵³

⁵⁰ TD 24, s. 523; TD 157, s. 159.

⁵¹ TD 24, s. 523.

⁵² Један такав пример, у којем се помињу Вишеграђани, потиче из времена прављења пописа из 1489, па се и у њему наводе учесници посла. У једној од серија Државног архива у Дубровнику забележено је да је 4. фебруара 1488. Иваниш Радивојевић, звани Поповић, из Вишеграда продао Паскоју Димке де Фиша мулу од три године за пет дуката и два гроша. Као Иванишев јемац наведен је Вукашин Добровојевић, док је јемац за Вукашина био Вукелја Радојевић из Бабиног Потока из Вишеграда. Е. Kurtović – А. Peco, *Diversa Notariae 1370–1529*, 885 (1482).

⁵³ TD 24, s. 523.

Графикон 1: Државни приходи из Вишеграда 1489. године

Држави је припадала осмина произведене шире, што је била количина од 2.410 медри⁵⁴, за коју су по цени од шест акчи за медру виноградари платили 14.460 акчи.⁵⁵ Укупна производња шире била је 19.280 медри, односно око 385.000 литара. Највећи део шире коришћен је за прављење вина, а само мали део за израду винског сирћета и пекмеца. Ако се има у виду и да се у процесу прављења вина, приликом ферментације и таложења, губило око 5% шире, може се закључити да се радило о изузетно великој производњи вина. Вишеграђани су имали винограде у околини насеља, као и у ширем градском атару који је обухватао бројне

⁵⁴ Вредност медре разликовала се по областима, па је тако истанбулска медра имала осам ока (1 ока = 1.282,8 г), а смедеревска медра чак 44 оке. Душанка Бојанић, *Турски закони и законски прописи XV и XVI века за смедеревску, крушевачку и видинску област*, Београд 1974, 151, 154. У неколико кануна за Босански санџак из 16. века поновљено је да је цена медре шире седам акчи, што је за акчу више него у 15. веку, као и да осам медри чини товар, али није наведено колико је босански товар тежио. Branislav Đurđev, Nedim Filipović, Hamid Hadžibegić, Muhamed Mujić, Hazim Šabanović, *Kanuni i kanun-name za Bosanski, Hercegovачки, Zvorničки, Klišки, Crnogorsки i Skadarsки sandžak*, Sarajevo 1957, 41, 54, 65, 83–84, 116. Приближна количина босанске медре може се претпоставити поређењем с медром у суседном Зворничком санџаку, у којем су 1548. године четири медре чиниле товар, који је тежио 132 оке и вредео 60 акчи. То значи да су једну зворничку медру чиниле 33 оке и да јој је цена била 15 акчи (исто, 116–117; TD 260), па би у поређењу с њом, босанска медра од седам акчи имала око 15,5 ока (око 20 литара).

⁵⁵ За рајинску ширу дато је 13.200 акчи, ширу са хаса винограда у Бабином Поток у 1.260 акчи, док је шира посадника утврђења и становника који су га опслуживали обрачунавана посебно. TD 24, s. 523–524, 900.

винограде у Бабином Потоку, Гарчи и Вељем Лугу. С обзиром на то да је и локално становништво у тим насељима имало винограде, јасно је да су скоро сви погодни терени на десној осунчанијој обали Дрине били под виновом лозом.⁵⁶

Да се лоза искорени и да се чак изгуби и сећање на некадашњи берићетни виноградарски крај, утицали су смањивање обрадивог земљишта у поседу хришћана и шеријатска ограничења, али је свакако главни разлог била промена климе, тзв. Мало ледено доба. У историографији је то одомаћен назив за период од средине 16. до средине 19. века, који су карактерисали захлађење, веће количине падавина и мања осунчаност, уз честе климатске екстреме. Климатске промене су широм Европе утицале на смањен урод грозђа и производњу вина, које је најчешће било кисело због мањка шећера. Самим тим, виноградарство, које је захтевало бројну, квалификовану радну снагу и знатне трошкове, више није било исплативо. У таквим околностима у западној и централној Европи све више расте производња пива и жестоких алкохолних пића. У Босни и Србији тада масовно ничу засади, на зиму знатно отпорније и за узгој једноставније, угарске шљиве (пожегаче). Од ње је прављена ракија шљивовица, која је лакше транспортована од вина, временом се није кварила, већ је добијала на квалитету, а и османским властима је била прихватљивија од шеријатски прокаженог вина, па су је пили и муслимани.⁵⁷

Током Малог леденог доба било је екстремних периода, а први од њих обухватао је последње две деценије 16. и прву деценију 17. века. Историографији непознат попис Вишеграда из средине осамдесетих година 16. века сведочи о пропасти виноградарства. У Вишеграду је шира раје опорезована са свега 105 медри, што је 23 пута мање него век раније, а поменута су још само два мала беговска винограда.⁵⁸ Управо из тог

⁵⁶ Исто. Према попису из 1530, производња шире чинила је 42% у односу на количине из 1489. године. Како је већ истакнуто, ради се о попису којем је претходила деценија обележена епидемијама куге, економском кризом, великим падом броја становништва, па се пре може оценити као пролазна појава, а не као наговештај пропасти виноградарства. TD 157, s. 156–159.

⁵⁷ О утицају Малог леденог доба у Босни видети опширније у: Jelena Mrgic, „Wine or Raki – The Interplay of Climate and Society in Early Modern Ottoman Bosnia”, *Environment & History* 17-4 (2011) 613–637; ista, „Aqua vitae – Notes on Geographies of Alcohol Production and Consumption in the Ottoman Balkans”, *Issues in Ethnology and Anthropology* 12-4 (2017) 1309–1328.

⁵⁸ MAD 407, s. 6. Виноград Газанфер-бега имао је четири дунума (1 дунум = 9–10 ари), а Ферхад-бега 1,5 дунум, да би почетком 17. века уписани виногради муслимана имали од 1 до 3 дунума. *Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine*, sv. II, 409–411.

времена, из 1586. године, у османским канунима јављају се најранији познати подаци о трговини ракијом на Балкану, који сведоче да је то пиће већ увелико било прихваћено и тражено.⁵⁹

У историографији се после пописа из 1530. године наводи тек дефтер из 1604. године,⁶⁰ што онемогућава да се прате важни процеси као што су динамика становништва, исламизација, промене у привреди, као и утицај изградње задужбина Мехмед-паше Соколовића на урбану структуру и развој града. Опширни попис настао 1580–1585. године, који сам пре неколико година пронашао у Османском архиву Председништва владе Републике Турске у Истанбулу, попуњава само последњи део реченог периода, за који недостају још барем три ранија пописа. Стога сам временски оквир овог рада ограничио на 1530. годину, односно на период који обухвата први век историје Вишеграда, док ће се други рад односити на наредни период, чија ће припрема, поред проналажења нових историјских извора, обухватити и неопходна теренска и археолошка истраживања.

---

⁵⁹ Д. Бојанић, *Турски закони*, 67.

⁶⁰ Н. Огуџ, *The city of Višegrad*, 191–204.

ЛИСТА РЕФЕРЕНЦИ – LIST OF REFERENCE

Необјављени извори – Unpublished Primary Sources

Başbakanlık Osmanlı Arşivi:

Tapu Tahrir defterleri: TD 16; TD 18; TD 24; TD 56; TD 157; TD 974

Maliyeden müdevver defterleri: MAD 407; MAD 15178

Објављени извори – Published Primary Sources

Akgündüz Ahmed, *Osmanlı Kanunnâmeleri ve Hukuki Tahlilleri 5/2*, Istanbul 1992.

Aličić Ahmed, *Sumarni popis Sandžaka Bosna iz 1468/69. godine*, Mostar 2008.

Đurđev Branislav, Filipović Nedim, Hadžibegić Hamid, Mujić Muhamed, Šabanović Hazim, *Kanuni i kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski sandžak*, Sarajevo 1957.

Kuripešić Benedikt, *Itinerarium der Gesandtschaft Königh Ferdinand I. Von Ungarn nach Konstantinopel 1530*, (S. M. Džaja, J. Džambo), Bochum 1983.

Kuripešić Benedikt, *Putopis kroz Bosnu, Srbiju, Bugarsku i Rumeliju*, (prevod i komentari Đorđe Pejanović), Sarajevo 1950.

Opširni popis Bosanskog sandžaka iz 1604. godine, sv. II, obradila Snježana Buzov, priredila Lejla Gazić, Sarajevo 2000.

Бојанић Душанка, *Турски закони и законски прописи XV и XVI века за смедеревску, крушевачку и видинску област*, Београд 1974. [Bojanić Dušanka, *Turski zakoni i zakonski propisi XV i XVI veka za smederevsku, kruševačku i vidinsku oblast*, Beograd 1974]

Стојановић Љубомир, *Стари српски родослови и летописи*, Сремски Карловци 1927. [Stojanović Ljubomir, *Stari srpski rodoslovi i letopisi*, Sremski Karlovci 1927]

Литература – Secondary Sources

Kurtović Esad, „Prvi spomeni Višegrada i Kuknja u srednjem vijeku”, *Radovi (Historija, Historija umjetnosti, Arheologija)*. Filozofski fakultet u Sarajevu 4 (2016) 99–106.

Kurtović Esad – Peco Almir, *Diversa Notariae 1370–1529, Izvori za historiju srednjovjekovne Bosne* 1–3, Sarajevo 2021.

Kovačević-Kojić Desanka, „O knezovima u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne”, *Radovi Filozofskog fakulteta VI* (Sarajevo 1971) 333–345.

Kreševljaković Hamdija, „Stari bosanski gradovi”, *Naše starine* 1 (1953) 7–44.

Mrgić Jelena, „Aqua vitae – Notes on Geographies of Alcohol Production and Consumption in the Ottoman Balkans”, *Issues in Ethnology and Anthropology* 12-4 (2017) 1309–1328.

Mrgić Jelena, „Wine or Raki – The Interplay of Climate and Society in Early Modern Ottoman Bosnia”, *Environment & History* 17-4 (2011) 613–637.

Oruç Hatice, „The city of Višegrad based on fifteenth and sixteenth century Tahrir defters”, u: *State and Society in the Balkans before and after Establishment of Ottoman Rule*, Beograd 2017, 191–204.

Šabanović Hazim, *Bosanski pašaluk: postanak i upravna podjela*, Sarajevo 1982.

Васић Милан, „Земља Павловића у свјетлу турских извора”, у: *Зборник радова са научног скупа Земље Павловића, средњи вијек и период турске владавине*, Бања Лука–Српско Сарајево 2003, 305–326. [Vasić Milan, „Zemlja Pavlovića u svjetlu turskih izvora”, *Zbornik radova sa naučnog skupa Zemlje Pavlovića, srednji vijek i period turske vladavine*, Banja Luka–Srpsko Sarajevo 2003, 305–326]

Веселиновић Андрија, *Држава српских деспота*, Београд 2006 [Veselinović Andrija, *Država srpskih despota*, Beograd 2006]

Влајинац Милан, „Мотика”, у: *Речник наших старих мера – у току векова*, III, Београд 1968. [Vlajinac Milan, „Motika”, u: *Rečnik naših starih mera – u toku vekova*, III, Beograd 1968]

Дероко Александар, *Средњовековни градови у Србији, Црној Гори и Македонији*, Београд 1950. [Deroko Aleksandar, *Srednjovekovni gradovi u Srbiji, Crnoj Gori i Makedoniji*, Beograd 1950]

Динић Михајло, „Дубровачка средњовековна караванска трговина”, *Југословенски историски часопис* 3, 1–4 (1937) 119–146. [Dinić Mihajlo, „Dubrovačka srednjovekovna karavanska trgovina”, *Jugoslovenski istorijski časopis* 3, 1–4 (1937) 119–146]

Живојиновић Мирјана, *Светогорске келије и пиргови у средњем веку*, Београд 1972. [Živojinović Mirjana, *Svetogorske kelije i pirgovi u srednjem veku*, Beograd 1972]

Јиречек Константин, „Трговачки путеви и рудници Србије и Босне у средњем веку”, у: *Зборник радова Константина Јиречека I*, Београд 1959, 205–303. [Jireček, Konstantin, „Trgovački putevi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem veku”, u: *Zbornik radova Konstantina Jirečeka I*, Beograd 1959, 205–303]

Катић Срђан, „Исламски верски објекти у Смедеревској тврђави у првим годинама османске власти”, у: *Свет средњовековних утврђења, градова и манастира. Омаж Марку Поповићу*, ур. Вујадин Иванишевић, Весна Бикић, Иван Бугарски, Београд 2021, 107–126. [Katić Srđan, „Islamski verski objekti u Smederevskoj tvrđavi u prvim godinama osmanske vlasti”, u: *Svet srednjovekovnih utvrđenja, gradova i manastira. Omaž Marku Popoviću*, ur. Vujadin Ivanišević, Vesna Bikić, Ivan Bugarski, Beograd 2021, 107–126]

Катић Срђан, Булић Дејан, „Старовлашке нахије Бобољ и Остатија (15–18. век)”, *Историјски часопис* 70 (2021) 213–249. [Katić Srđan, Bulić Dejan, „Starovlaške nahije Bobolj i Ostatiya (15–18. vek)”, *Istorijski časopis* 70 (2021) 213–250]

Ковачевић-Којић Десанка, *Градска насеља средњовјековне босанске државе*, Сарајево 1978. [Kovačević-Kojić Desanka, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Sarajevo 1978]

Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља – према писаним изворима, редактор Синиша Мишић, Београд 2010. [*Leksikon gradova i trgova srednjovekovnih srpskih zemalja – prema pisanim izvorima*, redaktor Siniša Mišić, Beograd 2010]

Лома Александар, „О имену Вишеград”, у: *Зборник радова са научног скупа Земље Павловића, средњи вијек и период турске владавине*, Бања Лука–Српско Сарајево 2003, 529–540. [Loma Aleksandar, „O imenu Višegrad”, u: *Zbornik radova sa naučnog skupa Zemlje Pavlovića, srednji vijek i period turske vladavine*, Banja Luka–Srpsko Sarajevo 2003, 529–540]

Петровић Владета, „Вишеград”, у: *Лексикон градова и тргова средњовековних српских земаља*, ур. Синиша Мишић, Београд 2010, 73–74. [Petrović Vladeta, „Višegrad”, u: *Leksikon gradova i trgova srednjovekovnih srpskih zemalja*, ur. Siniša Mišić, Beograd 2010, 73–74]

Поповић Марко, „Утврђења земље Павловића”, у: *Зборник радова са научног скупа Земље Павловића, средњи вијек и период турске владавине*, Бања Лука–Српско Сарајево 2003, 91–112. [Popović Marko, „Utvrđenja zemlje Pavlovića”, u: *Zbornik radova sa naučnog skupa Zemlje Pavlovića, srednji vijek i period turske vladavine*, Banja Luka–Srpsko Sarajevo 2003, 91–112]

Спремић Момчило, *Деспот Ђурађ Бранковић и његово доба*, Београд 1994. [Spremić Momčilo, *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*, Beograd 1994]

Спремић Момчило, „Јадар у средњем веку”, у: *Јадар у прошлости од праисторије до 1914. године*, Лозница 1985, 41–77. [Spremić Momčilo, „Jadar u srednjem veku”, u: *Jadar u prošlosti od praistorije do 1914. godine*, Loznica 1985, 41–77]

Стратимировић Ђорђе, „Маркова кула у Вишеграду”, *Гласник Земаљског музеја у БИХ 3* (1891) 283–284. [Stratimirović Đorđe, „Markova kula u Višegradu”, *Glasnik Zemaljskog muzeja u BiH 3* (1891) 283–284]

Srdjan Katić

VIŠEGRAD IN THE LAND OF PAVLOVIĆS AND THE EARLY PERIOD OF OTTOMAN RULE

Summary

Višegrad came into being in the Bosnian Kingdom in the Land of Pavlovićs, called such according to Pavle Radenović (? –1415). The Višegrad castle was built by his son knez Radoslav (1420–1441) on top of the hill near the confluence of the Rzav into the Drina river. The construction was completed before 1427, the year of the oldest mention of Višegrad. The castle had an elongated base with two large circular towers at the ends.

It has been ascertained in the paper that the Višegrad suburbs were fortified with towers and ramparts. The wall of the suburbs went from the castle down to the remnants of the tower built near the Drina, known among the locals as “Kraljević Marko’s” tower. The path then led down the river to the part of the town known as Megdan, wherefrom it ascended to the castle.

The fact that Višegrad suburbs were fortified enables to exactly determine the origin of the name Višegrad. In the Middle Ages, the term "grad" i.e. "town" meant a fortification, and in Višegrad the castle on top of the hill was the Upper Town, and the fortified suburbs – the Lower Town, which implies that the name Višegrad was created in opposition to its Lower Town and not some other fortification downstream on the Drina.

Already in the 1430s, Višegrad was mentioned as an important caravan station and a marketplace to which many entrepreneurs from Dubrovnik and other Adriatic towns moved. After the war with the Bosnian Kingdom, in 1448 Višegrad became part of the Serbian Despotate. It continued to develop, and after the Ottoman conquest in 1459 and the creation of the Bosnian *sancak* in 1463, Višegrad became the seat of the *vilayet* of the Land of Pavlovićs and the centre of the *kadiluk* of two *vilayets* of the Land of Pavlovićs and the Land of Kovačevićs.

Based on the position of the *hassa* of estates in Višegrad, the fields: Dušci (Dušće), Knežina (Ban Polje), Garča and Slavić (probably Kosovo Polje), vineyards in Babin Potok and Velji Lug and the fishing ground on the Rzav, which are today urban or suburban Višegrad settlements or the neighbouring villages, it is possible to conclude that erstwhile town’s agricultural district stretched along the right bank of the Drina, from the place where the Višegrad hydroelectric power plant was built up to the confluence of the Banja river.

The Ottoman garrison of Višegrad consisted of around twenty fortress guardians – *mustahfiz*. In the second half of the 15th and the first decades of the 16th century, the vast majority of the Višegrad population were Christians, while Muslims were converts originating from the local community. After the Ottoman conquest, the suburbs were enlarged outside the fortified part, and in addition to the large *mahalle* of Upper Town, much smaller *mahalle* – Lower Town, was created outside the walls. It stretched from

Megdan towards the confluence of the Rzav into the Drina. After the construction of the mosque of sultan Bayezid II in the early 16th century, the *mahalle* of Lower Town was divided into the Muslim *mahalle of Cami* and the Christian *mahalle* of Raško Radovan's son. Outside the area covered by the *mahalles*, there was a large caravanserai on the right bank of the Rzav and the monastery of the Most Pure Theotokos. The Višegrad Christians performed religious services in the monastery church, administered by hieromonks from the monastery brethren.

Significant revenue was collected in Višegrad from the ferryboat, which had the highest traffic on the Drina, and from the marketplace and caravanserai. However, the most prevalent and profitable activity in Višegrad was viticulture, i.e. wine production. Mass viticulture stopped in the second half of the 16th century as the climate changed and the "Little Ice Age" began. The vineyards were cleared and plum trees planted, with plum brandy replacing wine.

The paper is limited to the period of the first century of the history of Višegrad, primarily because the city censuses are missing for the period from 1530 until the late 16th century, which is why it is not possible to follow important processes such as the population dynamics, Islamisation, changes in the economy, and the impact of the construction of endowments of Sokollu Mehmed Pasha on the urban structure and development of the city.

Оригиналан научни рад

Примљен: 31.3.2022.

Коначно прихваћен за објављивање: 23.9.2022.